

ĢIMENES TIESA BĒRNU TIESĪBU EFEKTĪVĀ REALIZĀCIJĀ *THE FAMILY COURT FOR THE EFFECTIVE REALIZATION OF CHILDREN'S RIGHTS*

Viktorija Larkina

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, viktorijalarkina@inbox.lv, Rēzekne, Latvija

Zinātniskā vadītāja *Dr.iur. Ilona Bulgakova*

Abstract. *The last five years are important for the Republic of Latvia with the extensive work on the reform of the protection of children's rights. It is necessary to also focus on the reorganization of the judicial system. The aim of the research is to analyze the necessity of the specialized family court institute, to identify problems and deficiencies in the existing judicial system and to offer specific solutions based on the laws and regulations of the Republic of Latvia. In order to achieve it, the author analyzed the origins of the family court using the historical method of law; clarified the understanding of the concept of family court using the semantic and legal comparative method; described the possible integration into the institutional framework for the protection of children's rights using the literary analysis method. The main conclusion of the research as a result of induction is that the concept of a unified family court would make the realization of children's rights and interests more effective.*

Keywords: *children's best interests, children's rights, family court, institutional system, specialized court.*

Ievads

Jau 2019. gadā Latvijas Republikas Labklājības ministrija aizsāka darbu pie bērnu tiesību aizsardzības reformas. Tās ietvaros 2021. gadā stājās spēkā grozījumi Bāriņtiesu likumā, 2023. gadā tika ieviests “Bērna mājas” modelis, savukārt kopš 2024. gada 1. janvāra Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijai mainīts nosaukums un pilnveidotas funkcijas – tagad tas ir Bērnu aizsardzības centrs. Ir pienācis laiks arī pārmaiņām, kas skar tiesu sistēmu.

Latvijas Republikas tiesībsargs vairākkārt aktualizēja jautājumu par ģimenes tiesas izveides nepieciešamību, un 2023. gada ziņojumā īpaši aicināja atbildīgās amatpersonas rīkoties, lai “šajā gadā [2024. gadā] ģimenes tiesas ideja ieņem reālas aprises” (*Latvijas Republikas tiesībsargs, 2024*). Viens no iemesliem, kas kļuva par pamatu rosinātajām diskusijām, ir bāriņtiesas darbinieku ētikas normu pārkāpumi, kas “tiesībsarga redzeslokā ir sen” (*Grāvere, 2023*). Minētais norāda uz to, ka ir aktuāls jautājums pārskatīt bērnu tiesību realizācijas mehānisma institucionālo sistēmu un veikt nepieciešamos pilnveides pasākumus.

Līdz ar to **pētījuma mērķis** ir analizēt ģimenes tiesas institūta nepieciešamību bērnu tiesību aizsardzības jomā, konstatēt problēmas un nepilnības esošajā tiesu sistēmā un pamatot, kādēļ ir nepieciešams izveidot specializētu ģimenes tiesu Latvijā, kā arī piedāvāt konkrētus risinājumus, pamatojoties uz Latvijas Republikas normatīvajiem aktiem.

Pētījuma objekts ir ģimenes tiesa bērnu tiesību efektīvās realizācijas sistēmā.

Pētījuma priekšmets ir ģimenes tiesas vēsturiskā attīstība un mūsdienu attīstības iespējas bērnu tiesību efektīvā realizācijā Latvijā.

Pētījuma uzdevumi ir:

- 1) analizēt ģimenes tiesas izcelšanos un veidošanos vēsturiskā perspektīvā;
- 2) noskaidrot ģimenes tiesas jēdziena izpratni;
- 3) raksturot ģimenes tiesas kompetenci bērnu tiesību aizsardzības jomā, t.sk. ģimenes tiesas iespējamo iekļaušanos bērnu tiesību aizsardzības institucionālajā sistēmā.

Pētījumam izvirzītā hipotēze – specializētas ģimenes tiesas izveide Latvijas tiesu sistēmā nodrošinātu efektīvu bērnu tiesību un labāku interešu aizsardzību.

Darbā tika izmantotas šādas **zinātniskās pētniecības metodes**: tiesību vēsturiskā metode, lai noskaidrotu ģimenes tiesas izpratnes veidošanos un attīstību no senajiem laikiem līdz jaunākajiem laikiem; semantiskā metode un tiesību salīdzinošā metode izmantota ar mērķi noskaidrot ģimenes, ģimenes attiecību, ģimenes tiesas un citu semantiski tuvu jēdzienu kopīgās un atšķirīgās iezīmes; ar literatūras analīzes metodi raksturota ģimenes tiesas iespējamā iekļaušanās bērnu tiesību aizsardzības institucionālajā sistēmā, savukārt ar statistisko analīzi

veikta ģimenes un bērnu lietu izskatīšanas dinamikas izpēte laikā no 2019. līdz 2023. gadam un likumsakarību meklēšana. Indukcijas rezultātā apstiprinājās izvirzītā pētījuma hipotēze.

Pētījumā izmantoto bāzi veido zinātniskā literatūra, normatīvie akti un judikatūra. Vēsturiskās attīstības izpētei tika izmantoti ārvalstu zinātniskie raksti, ņemot vērā to, ka Latvijā ģimenes tiesas koncepts līdz šim nav pētīts. Izprast ģimenes tiesas un līdzīgu tiesu nosaukumus palīdzēja skaidrojošās vārdnīcas, savukārt ģimenes attiecību jēdziena skaidrošanu atviegloja vairākas Satversmes tiesas atziņas. Papildu tam tika skatīta arī ģimenes jēdziena nozīme atsevišķu tiesību nozaru normatīvajā regulējumā. Lai konstatētu ģimenes tiesas iespējamo kompetences tvērumu, autore izpētīja un analizēja Tiesu darba datu portālā pieejamos datus.

Pētījumu veido trīs nodaļas. Pirmajā nodaļā ir identificēti ģimenes tiesas pirmsākumi, konstatējot kriminālās un civilās tiesvedības mijiedarbību, kā arī veidots neliels ieskats ģimenes tiesu darbībā mūsdienās Eiropas Savienībā un ārpus tās, tostarp atklājot Latvijas nostāju par ģimenes tiesas izveidi. Otrajā nodaļā ir aplūkota ģimenes tiesas izpratne, kā arī salīdzināti ģimenes tiesas jēdzienam līdzīgi termini, kas tiek izmantoti citās valstīs Eiropas reģionā un ārpus tā. Tas palīdz nonākt pie secinājuma, kāds ir ģimenes tiesas mērķis un tās kompetences robežas atbilstoši Latvijas Republikas tiesību sistēmai. Darba trešajā nodaļā ir definēts ģimenes tiesas izveides mērķis, uzskaitītas lietu kategorijas, kuras būtu piekritīgas ģimenes tiesai, un sniegts apskats iespējamiem ieguvumiem bērnu tiesību un labāko interešu realizācijas jomā.

Ģimenes tiesa vēsturiskā perspektīvā

Ģimenes tiesa ir salīdzinoši jauna institūcija pasaules vēsturē, tās nostiprināšanās pasaules valstu tiesību sistēmās datējama ar 20. gadsimta vidu. Ģimenes tiesas izpratne attīstījusies no juvenālās justīcijas jeb tiesību normu un valsts institūciju sistēmas, kas realizē nepilngadīgo likumpārkāpumu prevenciju (*Girgensone & Mihailovs, 2017*). Jau senajos laikos Hammurapi kodeksā tika atrunāti noteikumi par uzvedības normām ģimenē un paredzēti sodi par nepakļaušanos vecākiem. Patriarhālajā ģimenes modelī, kurā attiecības starp vecākiem un bērniem noteica tēvs un vara koncentrējās viņa rokās (latīņu: *patria potestas*), bērnu audzināšana, izglītošana un disciplinēšana bija ģimenes pārziņā (*Ābele, 2010*).

Viduslaikos kontroli pār ģimenes attiecībām pārņēma valsts. 11.-12. gadsimtu mijā, Lielbritānijā radās *parens patriae* (no latīņu valodas “valsts vecāks”) doktrīna, kuru īstenoja karalis – “valsts tēvs”. Tā ir valsts publiskā vara *loco parentis* (no latīņu valodas “vecāku vietā”) rīkoties bērna interesēs un nodrošināt vecāku aprūpei un aizsardzībai līdzvērtīgu aprūpi. Sākotnēji doktrīna bija Anglijas Kanclera tiesas darbības pamatā, kuras jurisdikcija aptvēra vispirms lietas par bāreņa aizbildnību, vēlāk – pieteikumus no sievietēm ar bērniem par laulības šķiršanu laulātā nāves vai kopdzīves izbeigšanās gadījumā. Ar laiku *parens patriae* doktrīnu sāka piemērot arī nepilngadīgo likumpārkāpumu gadījumos, kad kancleri, rīkojoties karaļa vārdā, bija pilnvaroti uzņemties atbildību par bērna labklājības nodrošināšanu (*Burke, 2019; Criminal Justice, 2015; Lawrence, & Hemmons, 2008; Smiltēna, 2021*).

Jaunajos laikos *parens patriae* koncepcija ietekmēja ASV tiesību sistēmas attīstību, kuras rezultātā 19. gadsimtā tika dibināti speciāli patvēruma nami novārtā atstātiem un uz noziedzību tendētiem nepilngadīgajiem, savukārt 1899. gada jūlijā tika nodibināta pasaulē pirmā specializētā nepilngadīgo lietu tiesa Ilinoisas štatā, Čikāgā, pamatojoties uz 1899. gada 21. aprīlī pieņemto Ilinoisas Bērnu tiesas likumu (*Illinois Juvenile Court Act, 1899*), kas pirmoreiz pasaules vēsturē paredzēja patstāvīgu nepilngadīgo tiesvedības sistēmu (*Smiltēna, 2021; Burke, 2019; Tanenhaus, 2004*).

Ilinoisas nepilngadīgo tiesas mērķis bija aizsargāt bērnus, kuriem vecāki nenodrošināja pienācīgu aprūpi vai uzraudzību, un, nevis sodīt, bet audzināt nepilngadīgos deviantas uzvedības likumpārkāpējus. Tiesas process kopumā bija neformāls, un tas bija paraugs jaunajai sociālās labklājības pieejai – nepilngadīgo likumpārkāpumi vairāk tika uztverti kā sociāla, nevis krimināla problēma. Tomēr šāda pieeja radīja arī negatīvas sekas – bērniem tika ierobežotas

procesuālas tiesības, piemēram, oficiāls paziņojums par izvirzīto apsūdzību un tiesības uz advokātu (*Smiltēna, 2021; Lawrence & Hemmons, 2008*).

Pēc Otrā pasaules kara nepilngadīgo tiesas dažādās valstīs tika modernizētas un rezultātā tika izveidota vienota ģimenes tiesas koncepcija ar jauktu jurisdikciju, vienā tiesu iestādē cenšoties apvienot visus jautājumus, kas skar nepilngadīgo likumpārkāpēju (krimināltiesvedība) un kuram nepieciešama aprūpe un uzraudzība, kā arī tiesisko un mantisko interešu aizsardzība (civiltiesvedība). Par ģimenes tiesas paraugu kļuva tolaik jau funkcionējušās ģimenes tiesas Japānā un aizbildņu tiesas Austrijā (*Чернова, 2015*). Japānas ģimenes tiesai ir piekritīgi visi no ģimenes attiecībām izrietošie strīdi, kas attiecas uz laulību, aizgādību, aizbildnību un mantojumu, kā arī personu vecumā līdz 20 gadiem likumpārkāpumu lietas (*Japan Federation of Bar Associations, n.d.*). Jāatzīmē, ka šobrīd ir aktuāls sadarbības stiprināšanas jautājums starp Latvijas un Japānas tiesu institūcijām, kuras “labo praksi varētu izmantot Latvijas tiesu sistēmas darbības pilnveidošanā” (*Tieslietu padome, 2023*). Tas liecina, ka šī sadarbība ne tikai sekmētu pieredzes apmaiņu, bet arī varētu veicināt Latvijas tiesu sistēmas darbības pilnveidi bērnu tiesību un ģimenes strīdu risināšanas jautājumā.

Mūsdienās daudzās Eiropas Savienības dalībvalstīs ir viena vai vairākas specializētas tiesas, kurām ir ekskluzīva jurisdikcija ģimenes un bērnu tiesību jautājumos. Pētot ārvalstu pieredzi, autore secinājusi, ka no 27 Eiropas Savienības dalībvalstu tiesu sistēmām piecās valstīs darbojas atsevišķas ģimenes lietu tiesas vai nepilngadīgo lietu tiesas (Spānija, Kipra, Itālija, Malta un Rumānija), astoņās valstīs – ģimenes lietu vai nepilngadīgo lietu nodaļas (Polija, Portugāle, Beļģija, Vācija, Rumānija, Grieķija, Malta, Itālija), divās valstīs – specializēti tiesneši ģimenes lietās vai nepilngadīgo lietās (Francija, Luksemburga). Pārējo valstu tiesās ģimenes un nepilngadīgo lietas tiek skatītas vispārējā kārtībā vai nu rajona tiesās (Austrija, Bulgārija, Dānija, Ungārija, Horvātija), vai vispārējās piekritības apgabaltiesās (Somija, Luksemburga, Zviedrija) (*Eiropas e-tiesiskuma portāls, 2021a; Eiropas e-tiesiskuma portāls, 2021b*).

Latvijā bērnu tiesību aizsardzības institucionālās sistēmas pirmsākumi meklējami padomju laikos, kad no dažādu organizāciju un iestāžu pārstāvjiem tika izveidota Nepilngadīgo lietu komisija, kas veica pasākumus nepilngadīgo tiesību aizsardzībai, koordinēja darbu šajā jomā, izskatīja lietas par izdarītajiem likumpārkāpumiem un piemēroja ietekmēšanas līdzekļus, organizēja nepilngadīgo pārkāpumu profilaksi (*Krastiņš & Šulcs, 1998*).

Attiecībā uz ģimenes tiesas izveidi Latvijas Republikas Saeimā šis jautājums izskanēja 2017. gadā kontekstā ar grozījumiem Mediācijas likumā, piedāvājot ģimenes strīdus risināt ģimenes tiesā (*Latvijas Republikas 12. Saeimas rudens sesijas otrā sēde 2017. gada 14. septembrī, 2017*) un 2018. gadā, izskatot priekšlikumu izveidot nevis ģimenes tiesu, bet jaunu amatu – ģimenes tiesnesis, kas tika noraidīts, pamatojoties uz to, ka Bērnu tiesību aizsardzības likums jau šobrīd nosaka tiesnesim pienākumu apgūt zināšanas ģimenes tiesību jomā, līdz ar to atsevišķa tiesnešu specializācija nav nepieciešama (*Latvijas Republikas 12. Saeimas pavasara sesijas trešā sēde 2018. gada 26. aprīlī, 2018*). Lielāka uzmanība ģimenes tiesas izveidei tika pievērsta pēdējo divu gadu Latvijas Republikas tiesībsarga ziņojumos, kas izskanēja arī 2023. gada pavasara Saeimas sēdē kontekstā ar šobrīd aktīvi īstenoto reformu bērnu tiesību aizsardzības jomā un trūkumiem bāriņtiesu darbībā (*Latvijas Republikas 14. Saeimas pavasara sesijas pirmā sēde 2023. gada 20. aprīlī, 2023*). Šajā sakarā turpmāk tiks aplūkota iespējamā ģimenes tiesas piekritība.

Ģimenes tiesas jēdziena izpratne

Lai izprastu ģimenes tiesas jēdziena un šādas institūcijas iedzīvināšanu praksē, vispirms nepieciešams noskaidrot termina definīciju. Kā tas izriet no jēdziena gramatiskās struktūras, tas sastāv no vārdiem “ģimene” un “tiesa”. Ar jēdzienu “tiesa” vispārīgi saprot tiesību aizsardzības iestādi. Tas ir specializētais valsts orgāns, kas realizē jurisdikciju un pilda savas funkcijas

likumā noteiktā kārtībā (*Jakubaņecs, 2005*). Latvijas Republikā tiesu spriež tiesa, un tas izriet no Satversmes 82. panta (*Latvijas Republikas Satversme, 2022, 82. p.*), savukārt likuma “Par tiesu varu” 5.-7. pants konkrēzē minēto Satversmes normu atbilstoši lietu veidam (*Par tiesu varu, 1992, 5.-7.p.*).

Tomēr lielāka uzmanība jāpievērš jēdzieniem “ģimene”, lai varētu noteikt personu loku, kas var vērsties ģimenes tiesā, un “ģimenes attiecības”, lai noskaidrotu ģimenes tiesas iespējamo lietu piekritību. Bērnu tiesību aizsardzības likuma izpratnē ģimene ir dabiska bērna attīstības un augšanas vide (*Bērnu tiesību aizsardzības likums, 1998, 26. p. 1. daļa*), savukārt no Satversmes preambulas piektās rindkopas otrā un trešā teikuma izriet, ka ģimene ir saliedētas un solidāras sabiedrības pamats (*Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums, 2019, Nr. 2019-01-01*).

Ģimenes termina interpretācija Latvijas normatīvajā regulējumā ir atkarīga no tiesību nozares, kuras ietvaros tas tiek piemērots (*Girgensone & Mihailovs 2017*). Civiltiesībās pie ģimenes pieder laulātie un viņu bērni, kamēr tie vēl atrodas nedalītā saimniecībā, kā arī citi radnieki, piemēram, vecvecāki, brāļi, māšas, brālēni, māšīcas, pusbrāļi, pusmāšas (*Civillikums, 1937, 207.-214.p.*). Krimināltiesībās ģimene ir ietverta jēdzienā “tuvinieki”, par kuriem atzīstami gan ģimenes locekļi un radnieki (bērni, tostarp arī adoptētie, vecāki, adoptētāji, brāļi un māšas, vecvecāki, mazbērni, laulātie), gan arī citas personas (saderinātais, māšīca, brālēns, svainis, bērnības dienu draugs u. tml.), starp kuriem veidojusies draudzības, mīlestības, pieķeršanās vai cita saikne (*Krastiņš & Liholaja, 2022*) vai kuras dzīvo kopā nedalītā saimniecībā (*Kriminālprocesa likums, 2005, 12 p. 5. daļa*).

No minētā secināms, ka ģimenes attiecības var būt arī faktiskas kopdzīves attiecības. Šis institūts tika nostiprinātas ar Satversmes tiesas 2019. gada un 2020. gada spriedumiem, kuros ģimene skaidrota kā sociāla institūcija, kas balstās uz sociālajā realitātē konstatējamām ciešām personiskām saitēm, kuras rodas no noslēgtās laulības vai radniecības, kā arī citos veidos, piemēram, faktiskas kopdzīves rezultātā (*Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums, 2019, Nr. 2019-01-01; Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums, 2020, Nr. 2019-33-01*). Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir vairākkārt atzinusi, ka, “pat nepastāvot bioloģiskai saiknei vai juridiski atzītām bērna un vecāka attiecībām, starp bērnu un personu (..) var pastāvēt faktiskas ģimenes attiecības” (*European Court of Human Rights judgment, 2010, No. 16318/07; European Court of Human Rights judgment, 2012, No. 1598/06; Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums, 2019, Nr. 2019-01-01*). Tātad subjekti, kas varētu vērsties ģimenes tiesā, ir personas, starp kurām ir izveidojusies cieša, ilgstoša, personiska un ģimeniska saite neatkarīgi no tā, vai attiecības nostiprinātas juridiski.

Ģimenes attiecību tvērumā iekļaujas lietas, kas saistītas ar laulību, bērnu aizgādību un saskarsmi, uzturlīdzekļu maksājumiem, vardarbību ģimenē (*English Dictionary, 2023*). Atslēgvārds “attiecības” norāda uz to, ka ģimenes tiesas kompetence aprobežojas ar tiesiskām, personiskām un mantiskām attiecībām starp ģimenes locekļiem, kas ietver tiesības un pienākumus, jo īpaši gadījumos, kad tie skar bērna aprūpi, aizgādību un labklājību (*Merriam-Webster Dictionary, 2024*).

Tātad, apkopojot minēto, termins “ģimenes tiesa” norāda uz tādu tiesu iestādi, kura izskata un izlemj lietas par civiltiesiskajiem strīdiem vai izdarītajiem noziedzīgiem nodarījumiem, kas saistīti ar ģimeni šī jēdziena plašākā nozīmē – ar ģimeni saprotot kā asinsradniecību un uz tiesību aktu radušās radniecības tiesiskās attiecības (laulība, adopcija, aizbildnība), tā arī juridiski nenostiprinātas faktiskās ģimenes attiecības.

Ārzenju literatūrā ģimenes tiesas apzīmēšanai tiek lietoti dažādi līdzīgi, semantiski tuvi, termini: “ģimenes tribunāls (*family tribunal*)”, “ģimenes attiecību tiesa (*domestic relations court*)”, “nepilngadīgo tiesa (*juvenile court; court of minors*)”, “bērnu tiesa (*children’s court*)”, “jauniešu tiesa (*youth court*)”, “bāriņtiesa (*orphans’ court*)”. Tādējādi, lai rastos skaidrība par jēdzienu praktisku izmantošanu, tie ir jānorobežo cits no cita un jānoskaidro katra nozīme.

Nepilngadīgo tiesa ir specializēta lietās, kurās iesaistīti nepilngadīgie likumpārkāpēji. Tai ir valdības kā vecāka aizstājēja nozīme (atbilstoši *parens patriae* doktrīnai), izskatot civillietas par novārtā atstāta bērna aprūpi, un krimināllietas, kas izriet no bērna antisociālas uzvedības (*Encyclopedia Britannica, 2023*). Mūsdienās nosaukums “nepilngadīgo tiesa” ir novecojis, un tā apzīmēšanai par modernāku tiek uzskatīts jēdziens “jauniešu tiesa” (*Oxford Learner's Dictionary, 2024*) vai atsevišķās valstīs – “bērnu tiesa” (Austrālijā) un “tribunāls” (Rumānijā, Beļģijā) (*Law Insider Dictionary, 2019; Eiropas e-tiesiskuma portāls, 2021a; Eiropas e-tiesiskuma portāls, 2021b*).

Ģimenes lietu tiesa dažkārt tiek saukta par ģimenes attiecību tiesu. Tas norāda uz tiesu ar ierobežotu jurisdikciju, kura izskata ģimenes lietas māsaimniecības ietvaros, jo īpaši strīdus starp vecākiem un bērnu vai starp laulātajiem (*English Dictionary, 2023*). Dažās jurisdikcijās tās izskata arī pieaugušo aizbildnības jautājumus, kas citu valstu jurisdikcijās ir bāriņtiesu kompetencē. ASV tiesībās ar jēdzienu “bāriņtiesa” saprot testamenta tiesu, kurai piekritis ar mantojumu saistītas lietas, tostarp gadījumi, kad īpašums pēc mantojuma atstājēja nāves pāriet nepilngadīgajam (*Merriam-Webster Dictionary, 2024; Maryland Judiciary, n.d.; Legal Information Institute, n.d.*).

Bāriņtiesas jēdziena izpratne Latvijā būtiski atšķiras no rietumu bāriņtiesām. Saskaņā ar Bāriņtiesu likuma 4. panta otro daļu bāriņtiesas galvenais uzdevums ir nodrošināt ikviena bērna vai aizgādībā esošās personas tiesību un tiesisko interešu aizsardzību. Latvijas bērnu tiesību aizsardzības institucionālajā sistēmā ietilpstošu bāriņtiesu nevar salīdzināt ar iepriekš analizēto ģimenes tiesu kā tiesu sistēmas sastāvdaļu, jo bāriņtiesa nerealizē tiesu varu. Tā ir pašvaldības institūcija, kuras jurisdikcijā ietilpst aizbildnības un aizgādības nodibināšana un pārraudzība, vecāku domstarpību izšķiršana vecāku un bērnu personiskajās attiecībās, kā arī atbalsts mantojuma lietu kārtošana un mantojuma apsardzība Civillikumā noteiktajos gadījumos (*Bāriņtiesu likums, 2006, 2. p.1. un 2. daļa; Ābele, 2010*).

Analizējot ar ģimenes strīdiem un likumpārkāpumiem saistītās tiesas, jāsecina, ka ģimenes tiesa izskata lietas starp vecākiem un bērniem, ģimenes locekļu savstarpējās tiesiskās un mantiskās attiecības – tātad civillietas. Savukārt nepilngadīgo tiesām ir kompetence izskatīt krimināllietas par nepilngadīgo noziedzību, tātad šo tiesu subjekts ir nepilngadīgas personas.

Ģimenes tiesas iespējamais kompetences tvērums bērnu tiesību aizsardzības jomā

Atbilstoši bērna tiesību aizsardzības principam, kas paredz bērna tiesību un interešu prioritāti ikvienās tiesiskajās attiecībās, kas skar bērnu (*Bērnu tiesību aizsardzības likums, 1998, 6. p. 1. daļa*), bērna labākajās interesēs ir nostiprināt ģimenes institūtu, kuru aizsargātu specializēta ģimenes tiesa. Turpmāk apskatītos ģimenes tiesas izveides kritērijos ir ietverti elementi, kas norāda uz iespējamiem bērnu tiesību institucionālās sistēmas darbības efektivitātes rādītājiem: lietu izskatīšanas ilgums, lietu atrisinājuma kvalitāte un efektīva tiesību aizsardzība.

1. Vienota tiesvedība. Vecāku savstarpējie no ģimenes tiesībām izrietošie strīdi pamatā tiek risināti civiltiesiskā kārtībā, taču ir atsevišķi ģimenes tiesību aspekti, kas tiek risināti arī administratīvajā procesā (*Krūmiņa & Zemīte, 2020*). Var būt situācijas, kad vieni un tie paši lietas dalībnieki paralēli ir iesaistīti abos procesos. Piemēram, vispārējās jurisdikcijas tiesā vecāki šķir laulību, risinot arī jautājumu par bērna aizgādību un dzīvesvietu, savukārt administratīvajā tiesā tiek vērtēts bāriņtiesas lēmums par aizgādības tiesību pārtraukšanu vienam no vecākiem (*Zemīte & Brokane, 2022*). Lai novērstu šādu tiesvedību mijiedarbību, kas padara procesu bērnu tiesību aizsardzības strīdos komplicētu, nepieciešams apvienojot visas tiesvedības jomas, kas izriet no ģimenes un bērnu tiesībām, vienā tiesā. Ģimenes lietu konsolidācija centralizētā lietvedībā novērstu pretrunību un sadarbības trūkumus starp tiesām un iestādēm (bāriņtiesu), kuras risina ar ģimeni saistītos jautājumus, tiktu nodrošināts vienots, koordinēts process un konsekvence lēmumu pieņemšanā (*Lindsay, 1966; Babb, 2014*).

2. Jurisdikciju veidi. Latvijas normatīvajā civiltiesiskajā regulējumā ir septiņas lietu kategorijas, kas attiecas uz ģimeni un kuras būtu nododamas ģimenes tiesas jurisdikcijā. Līdz ar to specializētās ģimenes tiesas iespējamā kompetencē varētu būt jautājumi par: laulības šķiršanu vai atzīšanu par neesošu, aizgādības un saskarsmes tiesībām, uzturlīdzekļu piedziņu bērnam vai vecākam, bērna izcelšanās noteikšanu, adopcijas apstiprināšanu un atcelšanu, aizbildnība nodibināšanu, kā arī pagaidu aizsardzību pret vardarbību. Savukārt, vērtējot specializācijas tvērumu krimināltiesiskajā jomā, ģimenes tiesas kompetence aptvertu lietas par noziedzīgiem nodarījumiem, kas noteikti Krimināllikuma XVII nodaļā “Noziedzīgi nodarījumi pret ģimeni un nepilngadīgajiem” un par citiem noziedzīgiem nodarījumiem, kuri skar mazgadīgo un nepilngadīgo dzīvību, veselību un normālu attīstību (*Krimināllikums, 1998*). Administratīvos jautājumus bērnu tiesību jomā jau šobrīd izskata administratīvā tiesa. Tās kompetencē ir pārbaudīt, vai bērnu tiesību aizsardzības institūcijas valsts līmenī (attiecīgās ministrijas pārraudzībā esošās iestādes) un pašvaldības līmenī (piemēram, bāriņtiesas), pieņemot lēmumu, ievēroja materiālās un procesuālās tiesību normas un vai nepieļāva rīcības brīvības izmantošanas kļūdas (*Latvijas Republikas Augstākās tiesa, 2023*). Ņemot vērā katra lietu veida sasaisti ar bērna tiesībām, jāsecina, ka tiesvedību koncentrēšana vienuviet nodrošinātu efektīvu lietu atrisinājuma procesu.

3. Individualizēts taisnīgums. Konsolidējot esošās tiesvedības vienotā ģimenes tiesas modelī, tiktu veikta padziļināta ģimenes stāvokļa analīze un bērna interesēm atbilstīga lietas izskatīšanas procesa un rezultāta izvēle. Ģimene ir sabiedrības kodols, līdz ar to, rūpīgi izskatot katru problēmas aspektu, tiktu labāk un efektīvāk apzinātas ģimeņu vajadzības, efektīvāk risinātas esošās problēmas un novērsti trūkumi ģimenes un bērnu tiesību aizsardzībā. Ģimenes tiesa varētu nodrošināt tādu lietas atrisinājumu, kas būtu piemērots konkrētas ģimenes tiesiskajām, personiskajām, morālajām un sociālajām vajadzībām (*Lindsay, 1966; Babb, 2014*).

Izstrādājot ģimenes tiesas konceptu, būtiski ņemt vērā statistikas datus par tiesvedību pabeigtību un tiesu noslodzi, izskatot ar ģimeni saistītās lietas. Veicot Tiesu darba datu portālā pieejamo datu statistisko analīzi par lietu skaitu tiesās laikā no 2019. gada līdz 2023. gadam, autore secinājusi, ka nepabeigto civillietu, krimināllietu un administratīvo lietu skaits ģimenes un bērnu tiesību jomā gada laikā sasniedz aptuveni 40-45 % no saņemto lietu skaita. Lai arī lietu atlikums ar katru gadu arvien samazinās, tomēr vidējais rādītājs ir mazliet mazāks nekā puse, kas var norādīt uz lietu sarežģītību un specifiku. Papildu tam pieejamie statistikas dati liecina, ka 2023. gadā ģimenes un bērnu tiesību lietu izskatīšana kļuvusi ātrāka, kaut arī vērojams saņemto lietu skaita pieaugums. Tas norāda uz centieniem tiesu sistēmā nodrošināt lietu izskatīšanu saprātīgos termiņos, tomēr autore uzskata, ka stiprinot bērnu tiesību prioritātes principu ar ģimenes tiesas izveidi, tiktu būtiski efektīvizēts ģimenes un bērnu lietu izskatīšanas process, un, iespējams, tiktu samazināts lietu izskatīšanas ilgums (*Tiesu administrācija, n.d.*).

Prognozējot ģimenes tiesas noslodzi, kur aprēķinu veido ģimenes un bērnu tiesību lietu apjoms pirmajā instancē un vidējo lietu skaits pēdējos piecos gados, autore secināja, ka ģimenes un bērnu tiesību lietu apjoms pirmajā instancē veidotu vidēji 4500 lietas gadā. Pirmās instances tiesā ik gadu nonāk vidēji 1800 civillietu, kas ir tieši saistītas ar bērnu tiesībām (proti, uzturlīdzekļu piedziņa, izcelšanās noteikšana, aizgādība, adopcija, saskarsmes tiesības un bērnu nolaupīšana), un 2700 lietu, kuras skar ģimeni kopumā (laulības šķiršana/atzīšana par neesošu, pagaidu aizsardzība pret vardarbību, bāriņtiesas lēmumi), neizslēdzot iespēju, ka šajās lietās var tikt iesaistīts arī bērns. Savukārt ikgadējais krimināllietu skaits kategorijā pret ģimeni un nepilngadīgajiem vidēji ir 190 lietas, paturot prātā, ka šis skaits nav absolūts, jo tas neietver arī citus noziedzīgos nodarījumus, kuros cietušais ir mazgadīgais vai nepilngadīgais.

Salīdzinājumam būtu jāapskata esošo specializēto tiesu noslodze. Ekonomisko lietu tiesā ik gadu tiek saņemtas 120 civillietas un 280 krimināllietas, savukārt administratīvajā rajona tiesā – vairāk kā 1700 administratīvo lietu. Analizējot pētītos datus ģimenes un bērnu tiesību jomā, no vienas puses, jāatzīst, ka ģimenes tiesas kā vienīgās tiesu iestādes uz visu Latvijas teritoriju noslodze būtu pārlietu liela, līdz ar to varētu domāt par atsevišķu ģimenes

tiesas namu izveidi novados. No otras puses, dati liecina par ievērojami lielu tiesvedību skaitu, kuras skar ģimenes un bērnu tiesības. Atbilstoši pēdējiem 2023. gada datiem no visiem Latvijas Republikas iedzīvotājiem 361 tūkstotis jeb 19,2 % ir bērni vecumā līdz 17 gadiem (*Centrālā statistikas pārvalde, 2023*), no kuriem savukārt tiesvedībā tiek iesaistīti vidēji ap 5 % bērnu attiecībā pret visu lietu skaitu (*Tiesu administrācija, n.d.*). Tādējādi dati liecina, ka ir svarīgi pārskatīt esošo tiesu sistēmu un apsvērt iespējas izveidot specializētu ģimenes tiesu, lai samazinātu lietu izskatīšanas ilgumu un pieaugošo ģimenes un bērnu lietu skaitu tiesās.

Latvijas Republikas tiesībsargs 2022. gada ziņojumā, pievēršoties bērnu tiesību jautājumam, aicina izveidot tādu ģimenes tiesu, kas “pārņemtu lēmumu pieņemšanas funkciju, savukārt pārējās funkcijas pārņemtu sociālie dienesti” (*Latvijas Republikas tiesībsargs, 2023*). Tas liek domāt, ka tiesībsargs aicina vai nu pilnībā aizvietot bāriņtiesas, vai ierobežot to kompetenci. Autore uzskata, ka efektīvāks risinājums būtu daļu no bāriņtiesas funkcijām nodot ģimenes tiesai, un konkrēti – lietas, kurās bāriņtiesai ir kompetence pieņemt vienpersoniskus lēmumus par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu, atņemšanu un atjaunošanu (*Bāriņtiesu likums, 2006, 22. p. 1. daļa*). Savukārt pārējās funkcijas, kuras nodrošina bērnu tiesību uzraudzību katrā administratīvajā teritorijā, nepieciešams saglabāt un veicināt ilgtspējīgu un efektīvu bāriņtiesu un ģimenes tiesas sadarbību.

Ikvienam bērnam ir tiesības uz neatkarīgu, objektīvu, ātru un efektīvu, t.i. pienācīgu un tiesiskai valstij atbilstošu lietas izskatīšanas procesu saprātīgos termiņos, kas atbilstoši doktrīnai ir būtiskākie tiesību uz taisnīgu tiesu pamatelementi (*Briede u.c., 2011*). Lēmumu pieņemšanas procedūru uzticot tiesu varas iestādei, tiesības uz taisnīgu tiesu tiktu nodrošinātas ne tikai pieaugušajiem, bet arī bērniem, kas ir ciešā sakarībā ar ģimenes institūta stiprināšanu.

Tiesu sistēmas efektivitātei un kvalitātei ir būtiska nozīme valsts kodola – ģimeņu un bērnu – aizsardzībā. Lēmumu pieņemšanas procesam, kas skar ģimenes ar bērniem, ir tieša ietekme uz Latvijas iedzīvotāju labklājības un uzticības līmeni valstij, kura ir atbildīga par bērnu īpaši aizsargājamā statusa saglabāšanu. Lai nodrošinātu bērnu tiesību aizsardzības procedūras konsekvenci, objektivitāti, neatkarību, centralizētu lietu virzību, raitu lietu izskatīšanu, kā arī lai veicinātu bērnu tiesību aizsardzības attīstību, būtiska nozīme ir institucionālas sistēmas pilnveidei.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Ievērojot to, ka Latvijas Republika ir neliela valsts un nav nepieciešamības veidot divas atsevišķas tiesas civillietu un krimināllietu izskatīšanai, autore piedāvā izstrādāt vienotas ģimenes tiesas konceptu, kas, līdzīgi kā 2020. gadā izveidotā specializētā Ekonomisko lietu tiesa, ietvertu piekritību civillietās un krimināllietās:
 - 1.1. Papildināt likuma “Par tiesu varu” 29. pantu ar pirmo ar indeksu divi (1.²) daļu šādā redakcijā:

“(1²) *Civilprocesa likumā un Kriminālprocesa likumā noteiktu lietu izskatīšanai pirmajā instancē tiek izveidota Ģimenes tiesa, kuru veido tiesu nami un kuras darbības teritorija ir visa Latvijas Republikas teritorija.*”
 - 1.2. Papildināt Civilprocesa likuma 24. pantu ar pirmo ar indeksu četri (1.⁴) daļu šādā redakcijā:

“(1⁴) *Ģimenes tiesa kā pirmās instances tiesa izskata:*

 - 1) *prasības par laulības šķiršanu vai laulības neesamību gadījumos, kas skar bērnu;*
 - 2) *prasības, kas izriet no aizgādības un saskarsmes tiesībām;*
 - 3) *prasības par uzturlīdzekļu piedziņu bērnam;*
 - 4) *prasības par bērna izcelšanās noteikšanu, konstatēšanu un apstrīdēšanu;*
 - 5) *prasības par adopcijas apstiprināšanu un atcelšanu;*
 - 6) *prasības, kas izriet no aizbildnības pār nepilngadīgajiem;*
 - 7) *pieteikumus par pagaidu aizsardzību pret vardarbību gadījumos, kas skar bērnu;*
 - 8) *citas prasības, kas ir nepilngadīgo personu interesēs.*”

- 1.3. Papildināt Kriminālprocesa likuma 442. panta pirmo daļu ar jaunu teikumu šādā redakcijā:
“Ģimenes tiesa izskata krimināllietas par noziedzīgiem nodarījumiem, kas paredzēti Krimināllikuma 167.-174.pantā, un par citiem noziedzīgiem nodarījumiem, kuros ir iesaistīts mazgadīgais vai nepilngadīgais.”
2. Ņemot vērā to, ka atbildīgā institūcija tieslietu nozarēs ir Tieslietu ministrija, tad līdz ar ģimenes tiesas izveidi ir nepieciešams paplašināt arī Tieslietu ministrijas funkcijas. Autore piedāvā:
- 2.1. Papildināt Ministru kabineta 2017. gada 16. augusta noteikumus Nr. 474 “Tieslietu ministrijas nolikums” 4.1. punktu jomās, kādās Tieslietu ministrija izstrādā, organizē un koordinē politiku.
- 2.2. Papildināt Ministru kabineta 2017. gada 16. augusta noteikumus Nr. 474 “Tieslietu ministrijas nolikums” ar 4.1.2.¹ punktu šādā redakcijā:
“4.1.2.¹) bērnu tiesību aizsardzības sistēma un Ģimenes tiesas administrēšana”.
- 2.3. Papildu tam arī 5. punktā uzskaitītos ministrijas uzdevumus papildināt ar 5.17.¹ punktu šādā redakcijā:
“5.17.¹) sniedz Ģimenes tiesai metodisko palīdzību efektīvas tiesvedības nodrošināšanā, kurā ir iesaistīts bērns, un citu ar bērnu tiesību un labāko interešu aizsardzību saistītu funkciju izpildē”.
3. Lai padarītu efektīvāku lēmumu pieņemšanas procesu lietās, kas saistītas ar bērnu tiesībām, ģimenes tiesas kompetencē būtu jāpārņem attiecīgas bāriņtiesas funkcijas. Tādējādi autore piedāvā papildināt Bērnu tiesības aizsardzības likumu ar 65.⁵ pantu šādā redakcijā:
“65.⁵ pants. Ģimenes tiesas kompetence
(1) Ģimenes tiesa ir Tieslietu ministrijas pārraudzībā esoša specializēta pirmās instances tiesa, kuras mērķis ir stiprināt ģimenes institūtu.
(2) Ģimenes tiesa:
1) Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā izskata prasības, kuras ir saistītas ar bērnu tiesību un interešu aizsardzību;
2) Kriminālprocesa likumā noteiktajos gadījumos izskata lietas par noziedzīgajiem nodarījumiem, kurus izdarījis nepilngadīgais vai kas apdraud ģimenes un nepilngadīgo intereses.
(3) Ja bērna dzīves apstākļu pārbaudē vai citādi atklājas, ka bērns atrodas veselībai vai dzīvībai bīstamos apstākļos, kā arī tad, ja bērna turpmākā atrašanās ģimenē var apdraudēt viņa veselību vai dzīvību, Ģimenes tiesa pieņem lēmumu par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem, ja:
1) ir faktiski šķēršļi, kas liedz vecākam iespēju aprūpēt bērnu;
2) bērns atrodas veselībai vai dzīvībai bīstamos apstākļos vecāka vainas dēļ (vecāka apzinātas rīcības vai nolaidības dēļ);
3) vecāks ļaunprātīgi izmanto savas tiesības vai nenodrošina bērna aprūpi un uzraudzību;
4) vecāks ir devis piekrišanu bērna adopcijai, izņemot gadījumu, kad viņš kā laulātais ir devis piekrišanu tam, ka bērnu adoptē otrs laulātais;
5) konstatēta vecāka vardarbība pret bērnu vai ir pamatotas aizdomas par vecāka vardarbību pret bērnu.”

Izmantotie avoti un literatūra

1. *Bāriņtiesu likums.* (22.06.2006). Latvijas Republikas likums. <https://likumi.lv/doc.php?id=139369>
2. *Bērnu tiesību aizsardzības likums.* (19.06.1998). Latvijas Republikas likums. <https://likumi.lv/doc.php?id=49096>
3. *Civillikums.* (28.01.1937). Latvijas Republikas likums. <https://likumi.lv/ta/id/225418-civillikums>
4. *Illinois Juvenile Court Act.* (21.04.1899). Illinois Laws 131. https://homicide.northwestern.edu/docs_fk/homicide/laws/ill_juvenile_court_act_1899.pdf
5. *Krimināllikums.* (17.06.1998). Latvijas Republikas likums. <https://likumi.lv/doc.php?id=88966>
6. *Kriminālprocesa likums.* (21.04.2005). Latvijas Republikas likums. <https://likumi.lv/doc.php?id=107820>

7. *Latvijas Republikas 12.Saeimas pavasara sesijas trešā sēde 2018.gada 26.aprīlī.* (08.05.2018). Saeimas sēdes stenogramma. *Latvijas Vēstnesis*, 89. <https://www.vestnesis.lv/op/2018/89.3>
8. *Latvijas Republikas 12.Saeimas rudens sesijas otrā sēde 2017. gada 14. septembrī.* (20.09.2017). Saeimas sēdes stenogramma. *Latvijas Vēstnesis*, 187. <https://www.vestnesis.lv/op/2017/187.1>
9. *Latvijas Republikas 14. Saeimas pavasara sesijas pirmā sēde 2023. gada 20. aprīlī* (02.05.2023). Saeimas sēdes stenogramma. *Latvijas Vēstnesis*, 84. <https://www.vestnesis.lv/op/2023/84.2>
10. *Latvijas Republikas Satversme* (15.02.1922). Latvijas Republikas pamatlikums. <https://likumi.lv/doc.php?id=57980>
11. *Par tiesu varu.* (15.12.1992). Latvijas Republikas likums. <https://likumi.lv/ta/id/62847-par-tiesu-varu>
12. Ābele, I. (2010). Bāriņtiesas kompetence bērnu tiesību aizsardzībā. *Juridiskās koledžas zinātniskie raksti*, 51-61. <https://jk.lv/wp-content/uploads/2020/11/jkraksts2010.pdf>
13. Babb, B. A. (2014). Family Courts are Here to Stay, So Let's Improve Them. *University of Baltimore School of Law*, 52, 642-647. http://scholarworks.law.ubalt.edu/fac_articles/3
14. Briede, J., Višķere, I., Litvins, G., Bitāns, A., Danovskis, E. (2011). Ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā. *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības.* Latvijas Vēstnesis, 119.-164.
15. Burke, A. S. (2019). History of the Juvenile Justice System. *Introduction to the American Criminal Justice System.* <https://openoregon.pressbooks.pub/ccj230/chapter/13-3-history-of-the-juvenile-justice-system/>
16. Centrālā statistikas pārvalde. (2023). Bērni Latvijā. *Statistisko datu krājums.* https://admin.stat.gov.lv/system/files/publication/2023-08/Nr_05_Berni_Latvija_2023
17. Criminal Justice. (17.04.2015). *Parans Patriae.* <https://criminal-justice.iresearchnet.com/types-of-crime/school-violence/parans-patriae/>
18. Eiropas e-tiesiskuma portāls. (2021a). *Parastās valstu tiesas.* https://e-justice.europa.eu/18/LV/national_ordinary_courts
19. Eiropas e-tiesiskuma portāls. (2021b). *Specializētās valstu tiesas.* https://e-justice.europa.eu/19/LV/national_specialised_courts
20. Encyclopedia Britannica (2023). *Juvenile court.* <https://www.britannica.com/topic/juvenile-court>
21. English Dictionary (04.07.2023). *Court of domestic relations.* <https://www.dictionary.com/browse/court-of-domestic-relations>
22. European Court of Human Rights 17.04.2012 judgment in the case Case of Kopf and Liberda v. Austria No. 1598/06. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108686>
23. European Court of Human Rights 27.04.2010 judgment in the case Moretti and Benedetti v. Italy - 16318/07. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-98442>
24. Girgensone, B., & Mihailovs, I. J. (2017). Ģimene. Juvenālā justīcija. *Terminu skaidrojošā vārdnīca ģimenes un bērnu tiesībās.* Drukātava.
25. Grāvere, L. (30.05.2023). Ir laiks izveidot ģimenes tiesu. *Jurista Vārds*, 22, 19.-23. <https://juristavards.lv/doc/283338-ir-laiks-izveidot-ģimenes-tiesu/>
26. Jakubaņecs, V. (sast.), (2005). Tiesa. *Juridiski terminoloģiskā, skaidrojošā vārdnīca.* Latvijas Policijas akadēmija.
27. Japan Federation of Bar Associations (n.d.). *The Japanese Judicial System.* https://www.nichibenren.or.jp/en/about/judicial_system/judicial_system.html
28. Krastiņš, U., & Liholaja, V. (2022). *Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII nodaļa). Trešais papildinātais izdevums.* Tiesu namu aģentūra.
29. Krastiņš, U., & Šulcs, V. (1998). Nepilngadīgo lietu komisija. *Juridisko terminu vārdnīca.* Nordik.
30. Krūmiņa, V., & Zemīte, K. (16.06.2020). Tiesvedību mijiedarbība bērnu tiesību aizsardzības strīdos. *Jurista Vārds*, 24/25, 11.-15. <https://juristavards.lv/doc/276777-tiesvedibu-mijiedarbiba-bernu-tiesibu-aizsardzibas-stridos/>
31. Latvijas Republikas Augstākās tiesa. (2023). *Ārpusģimenes aprūpe (audžuģimene, aizbildnība) un adopcija. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Tiesu prakses apkopojums par 2006.-2022.gadu.* https://www.at.gov.lv/files/uploads/files/6_Judikatura/Tiesu_prakses_apkopojumi/2023/
32. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2019. gada 5. decembra spriedums lietā Nr. 2019-01-01. <https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2019/01/2019-01-01>
33. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra spriedums lietā Nr. 2019-33-01, https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2019/12/2019-33-01_Spriedums.pdf
34. Latvijas Republikas tiesībsargs. (2023). *Latvijas Republikas tiesībsarga 2022. gada ziņojums.* https://www.tiesibsargs.lv/wp-content/uploads/2023/03/tiesibsarga_2022_gada_zinojums.pdf
35. Latvijas Republikas tiesībsargs. (2024). *Latvijas Republikas tiesībsarga 2023. gada ziņojums.* <https://www.tiesibsargs.lv/wp-content/uploads/2024/03/2023.-gada-zinojums.pdf>
36. Law Insider Dictionary (2019). *Children's court.* <https://www.lawinsider.com/dictionary/childrens-court>
37. Lawrence, R., & Hemmons, C. (2008). History and Development of the Juvenile Court and Justice Process. *Section I*, 19-116. https://www.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/19434_Section_I.pdf

38. Legal Information Institute. (n.d.). *Probate Court*. https://www.law.cornell.edu/wex/probate_court
39. Lindsay, A. G. (1966). A Family Court—Why Not. *Minnesota Law Review*, 51, 223-232. <https://scholarship.law.umn.edu/mlr/1837/>
40. Maryland Judiciary. (n.d.). *Orphans' Court*. <https://www.mdcourts.gov/orphanscourt>
41. Merriam-Webster Dictionary. (2024). *Court of domestic relations*. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/court%20of%20domestic%20relations>
42. Oxford Learner's Dictionary. (2024). *Youth court*. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/youth-court?q=youth+court>
43. Smiltēna, A. (30.03.2021). *Parens patriae* doktrīna – valsts intervence bērna labākajās interesēs. *Jurista Vārds*, 13, 24-27. <https://juristavards.lv/doc/278563-parens-patriae-doktrina-valsts-intervence-berna-labakajas-intereses/>
44. Tanenhaus, D. S. (2004). Juvenile Courts. *Encyclopedia of Chicago*. <http://www.encyclopedia.chicagohistory.org/pages/682.html>
45. Tieslietu padome (12.09.2023). Tieslietu padomes locekļi dosies pieredzes apmaiņā uz Japānas tiesām. *Jurista Vārds*. <https://juristavards.lv/zinas/283873-tieslietu-padomes-locekli-dosies-pieredzes-apmaina-uz-japanas-tiesam/>
46. Tiesu administrācija. (n.d.). Lietu skaits tiesās. Lietu izskatīšanas ilgums. *Tiesu darba datu portāls*. <https://dati.ta.gov.lv/MicroStrategy/asp/Main.aspx>
47. Zemīte, K., & Brokane, K. (22.12.2022). Tiesu kompetences un to mijiedarbe bērnu tiesību lietās. *Jurista Vārds*, 51/52. <https://juristavards.lv/doc/282499-tiesu-kompetences-un-to-mijiedarbe-bernu-tiesibu->
48. Чернова, М. (2015). Развитие ювенальной юстиции в зарубежных странах: историко-правовой анализ. *Социально-экономические явления и процессы*, 7(10), 210-215. <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-yuvenalnoy-yustitsii-v-zarubezhnyh-stranah-istoriko-pravovoy-analiz>